

Folkpartiet och den förlorade mitten

Svend Dahl

The Liberal Party – Winning Influence but Losing Flexibility

In the 2014 parliamentary elections, The People's Party – Sweden's liberal party – received 5.4 per cent of the votes, which represents the party's second-worst result ever. For quite some time, the electorate has perceived The People's Party as lacking clarity as to its policy positions and its positioning within the left-right spectrum. Participation in the centre-right coalition governments since 2006 has, however, reinforced the popular image of the party as being to the right of centre. Government participation has also resulted in significant opportunities to implement its political programme; in particular the party's education policies. Prior to the election of 2014, however, this led to the party being associated with problems in the Swedish schooling system, which resulted in the loss of the issue ownership. The close co-operation between the centre-right parties, which formed the basis for the coalition government, at the same time had the effect of limiting the party's opportunities to emphasise other parts of its programme. For a party that, due to a limited number of core voters, is dependent on winning a large number of floating votes at every election, this represented a position that contributed to the electoral losses as well as laying the foundation for internal conflicts.

I valet 2014 gjorde Folkpartiet sitt näst sämsta riksdagsval någonsin. En tillbakagång på 1,6 procentenheter till 5,4 procent av rösterna innebar att partiet blev riksdagens näst minsta. En förklaring som många inom FP framhåller handlar om att åtta år i regeringsställning kostar i termer av väljarstöd, vilket inte minst betonas i FP:s egen utvärdering av valet (Folkpartiet, 2015). Valresultatet bör emellertid även förstås mot bakgrund av FP:s strategiska val och det förstärkta inslaget av blockpolitik som bildandet av Alliansen innebar, faktorer som haft betydelse för FP:s position i det politiska landskapet.

Ett parti som söker tydlighet

När väljarna får beskriva FP har det länge hetat att partiet är ”vacklande hit och dit”.¹ Med några få undantag har detta varit ett av de tre främsta karaktärsdragen

1 Forskningsgruppen för samhälls- och informationsstudier (FSI) och senare Kairos Futures har sedan

väljarna kopplat samman med partiet sedan mitten av 1980-talet. I undersökningen för 2013 menade 22 procent av de tillfrågade att denna egenskap stämde in på FP. Övriga i topp tre var ”frihet” som 26 procent av de tillfrågade förknippade med FP, och ”samarbetsvillig” som 24 procent förknippade med partiet (Folkpartiet, 2015).

Inom FP har dessa omdömen länge betraktats som ett svaghetstecken och setts som en förklaring till svårigheterna att öka väljarstödet. I utvärderingen av valet 2010 hette det exempelvis: ”En akilleshäl för Folkpartiet har under årtionden varit att vi uppfattats som ett vacklande och obeslutsamt parti”. (Folkpartiet, 2010, s 28)

För många inom FP har därför ökad tydlighet kommit att framstå som en nyckel till elektorala framgångar. Det handlar både om en önskan om tydlighet hos partiledaren och en önskan om en tydlig borgerlig identitet, som kan undanröja tvivel om på vilken sida av blockgränsen partiet hör hemma.

För stora delar av FP framstod valet av den nuvarande partiledaren Jan Björklund som svaret på den utmaningen. När han valdes på landsmötet hösten 2007 hade han gjort sig känd för klara och enkla budskap i opposition mot Socialdemokraterna, framförallt inom skolpolitiken. Han skulle därmed kunna sägas avvika från traditionen att värdesätta intellektuellt resonering i den politiska kommunikationen (Barrling, 2010). Samtidigt hade FP successivt fått en allt mer borgerlig identitet. I stället för att placera in sig själv mellan blocken, stod partiet nu genom såväl allianssamarbetet som partiledarens profil fast förankrat till höger. Att vara liberal skulle med Björklund som ledare inte längre vara detsamma som att vara kluven, för att parafrasera den förre folkpartiledaren Gunnar Helén.²

Detta skulle med utgångspunkt i Gunnar Sjöbloms (1968) modell för att förstå partiets strategiska handlande kunna beskrivas som att FP för att nå framgång på den elektorala arenan varit berett till kompromisser på den interna arenan, men också att man avstått från vissa möjligheter till inflytande på den parlamentariska arenan i förhoppning om att öka chanserna att nå inflytande på andra sätt.

Bilden av FP som vacklande kan kopplas till den historiska positionen som ett mittenparti med möjlighet att söka uppgörelser både till höger och till vänster. Det kan också förstås mot bakgrund av en partikultur som betonar ett närmast akademiskt sökande efter kunskap snarare än renodlad ideologisk

1984 frågat allmänheten vilka karaktärsdrag de förknippar partierna med. Frågan som ställs lyder: ”Man kan inte lägga märke till eller komma ihåg allt som partierna gör och tycker. Ändå kan man få en ganska stark känsla för vad de står för. Nedan anges några mer allmänna egenskaper. Försök ange din känsla av vilket eller vilka partier varje egenskap passar in på.”

2 Gunnar Helén, Folkpartiledare mellan 1969 och 1975, konstaterade i ett ofta citerat uttalande ”att vara liberal är att vara kluven” apropå liberalismens position mellan socialismen och konservatismen samt det intellektuella förhållningssätt till politiken som positionen krävde.

agitation (Barrling, 2004). Inte heller är oron över bristande tydlighet något nytt. År 1975 varnade exempelvis den dåvarande riksdagsledamoten Gabriel Romanus för att FP skulle bli ett parti utan klar identitet ”upptaget av sina relationer till andra, snarare än av problemen i samhället” (Larsson, 1992, s 63).

Detta har präglat FP:s självbild. Katarina Barrling (2004) beskriver hur det i partiets riksdagsgrupp finns en medvetenhet om att man, som en konsekvens av viljan att vara nyanserad, framstår som otydlig i sina politiska positioner. Det har också yttrat sig i en betoning av tydlighet som ett eftersträvansvärt ideal hos partiledaren, vilket exempelvis blir tydligt i Jenny Madestams (2009) undersökning av partiledarideal i partiet. Flera av intervjupersonerna ägnar stort utrymme åt att reflektera över behovet av just tydlighet och hur det stundtals kontrasterar till partiets tradition av att värdesätta intellektuellt reflekterande. Björklunds företrädare som partiledare Lars Leijonborg talar exempelvis om bristen på tydlighet som en av sina svagheter. Hans partisekreterare menar på motsvarande sätt att en partiledare måste vara ”skicklig i att tydligt definiera partiets politik” medan den förre partiledaren Ola Ullsten talar om hur det är lättare att delta i debatten om man aldrig tvivlar på sin position. En egenskap som han förknippar med förre moderatledaren Gösta Bohman.

Riksdagsvalet 2014 skulle kunna ses som en utvärdering av de vägval som gjorts för att ge FP den önskade tydligheten.

Parlamentariska framgångar

Ett parti som befinner sig i mitten av höger-vänsterskalan har genom sin position teoretiskt sett stora möjligheter att utöva inflytande över regeringsbildningar och politikens inriktning. Under lång tid har FP kunnat inta en sådan position i det svenska partisystemet och haft möjligheter att söka uppgörelser såväl vänsterut med Socialdemokraterna som högerut med de andra borgerliga partierna.

Visserligen har möjligheterna i praktiken begränsats genom Socialdemokraternas storlek, som dels gjort det möjligt för S att regera enbart med stöd från vänster, dels gjort maktskifte till ett mål i sig för de borgerliga partierna. Ändå har FP vid flera tillfällen kunnat utnyttja sin mittenposition för att utöva inflytande. Det gäller inte minst under 1970-talet och jämviktsriksdagen samt under Ullstenregeringen 1978–1979 (Larsson, 1992). Ett senare exempel är uppgörelsen mellan Socialdemokraterna och FP om den så kallade ”århundradets skattereform” 1990–1991. Den dåvarande FP-ledaren Lars Leijonborgs sonderingar kring att bilda regering efter valet 2002 kan likaså ses som ett exempel på hur partiet försökt utnyttja sin position i partisystemet för att maximera sitt inflytande.

Detta avspeglas även i partikulturen, där det parlamentariska arbetet framträder som centralt. I Madestams (2009) avhandling om partiledarideal lyfts just förmågan att förhandla fram politiska överenskommelser som en väsentlig

egenskap för en FP-ledare, en egenskap som givetvis blir av avgörande betydelse om man som ett litet parti i politikens mitt vill maximera sitt parlamentariska inflytande. Barrlings (2004) iakttagelse att FP:s interna kultur präglas av ett, närmast akademiskt, reflekterande ideal kan på motsvarande sätt kopplas samman med positionen i partisystemet. Förmågan att ta till sig andras argument, väga dessa mot de egna argumenten och utifrån detta utforma politiska ställningstaganden är en god egenskap om man vill nå resultat på politikens mittfält.

Även inom ramen för allianssamarbetet har FP varit framgångsrikt vad gäller möjligheterna att utöva inflytande, i första hand inom den av partiet prioriterade skolpolitiken. FP:s skolpolitiska opinionsbildning sedan slutet av 1990-talet är tillsammans med partiets agerande inom Alliansregeringen en bra illustration av hur ett litet parti kan påverka inriktningen för ett central politikområde.

Trots att Björklund, både som skolborgarråd i Stockholm, skolminister och senare som partiledare och utbildningsminister, upplevts som kontroversiell och enkelspårig har han och hans parti definierat den skolpolitiska debatten, sett till både problemformulering och åtgärder. Ett exempel är synen på lärarnas betydelse i undervisningen, något som länge betonats av FP och Björklund. Initialt avfärdades detta inte sällan i debatten som "gammaldags katederundervisning" och ställdes mot elevernas förmåga till kreativt problemlösande. I dag är lärarnas kompetens och centrala betydelse för skolresultatet snarare utgångspunkten för samtliga partiers skolpolitik.

Detta kan delvis kopplas samman med genomslaget för skolforskaren John Hatties kritik av så kallat problembaserat lärande i den skolpolitiska debatten (Dagens Nyheter, 2013-04-02). För att förstå förändringen i debatten går det emellertid inte att bortse från FP:s långvariga opinionsbildning.

Samtidigt har bildandet av Alliansen och åtta år i regeringsställning förändrat förutsättningarna för FP:s agerande på den parlamentariska arenan. I sin studie av FP:s strategier under 1970-talet ställer Sven-Erik Larsson (1992) upp tre kriterier för att ett mittenparti i ett höger-vänster-dominerat politiskt system ska kunna maximera sitt inflytande. För det första måste partiet bevara sin rörlighet. Möjligheten att söka samarbete till höger och vänster måste existera i praktiken. Om ett samarbete åt endera hållet upplevs som mer eller mindre permanent minskar möjligheterna att utöva inflytande. För det andra måste partiet behärska det politiska mittfältet. Det vill säga möjligheterna att utöva inflytande blir mindre om partierna till höger och vänster har flera möjliga samarbetspartners att välja mellan. För det tredje måste partiet ha en skicklig ledare med taktisk förmåga och maktvilja, med andra ord en person som fullt ut klarar av att ta vara på de möjligheter positionen i partisystemet ger.

Alliansen bör förstås som ett sätt att nå framgång på den parlamentariska arenan genom att tillsammans med de tre andra borgerliga partierna visa på

sammanhållning och regeringsduglighet. Genom sin medverkan har FP emellertid gett upp sin rörlighet, då Alliansen av såväl väljare som partiaktiva kommit att ses som partiets självklara hemvist både i regering och i opposition, till skillnad från exempelvis en koalitionsregering som uppstår genom förhandlingar efter ett val, men upplöses vid nästa val.

Det går också att ställa sig frågande till om FP i dag har någon möjlighet att kontrollera det politiska mittfältet. Genom Moderaternas rörelse mot mitten finns det inte längre ett självklart sakpolitiskt utrymme att fylla. I centrala höger-vänster-frågor som skattepolitiken och arbetsmarknaden står FP i dag snarare till höger om Moderaterna, vilket minskat förhandlingsmöjligheterna vänsterut och indirekt partiets långsiktiga möjligheter att maximera sitt inflytande genom en strategi baserad på mittenpositionen.

Samarbetet inom Alliansen har gett FP mycket stort inflytande på ett av partiet prioriterat politikområde, skolpolitiken. Samtidigt har inflytande på andra områden begränsats. Det är delvis en självklar konsekvens av koalitionsregerandet – i en förhandling kan man inte få allt. Genom Allianssamarbetet har man emellertid minskat möjligheterna att genom alternativa samarbeten utöva inflytande på andra prioriterade politikområden. Det är exempelvis tydligt vad gäller socialförsäkringar samt jämställdhets- och familjepolitik, där FP har mer gemensamt med partierna till vänster än med sina samarbetspartners inom Alliansen. Det har urvattnat partiets sakpolitiska profil och gett partiet karaktären av ett enfrågeparti för skolpolitik inom Alliansen, vilket sannolikt försvårat agerandet på den elektorala arenan.

Elektoral motgångar

De tydliga framgångarna på den parlamentariska arenan har emellertid inte gjort avtryck elektoralt. Trots att skolan är ett av de politikområden som väljarna konsekvent placerar i topp som en av de viktigaste sakfrågorna och att FP sedan slutet av 1990-talet haft ett givet partiets storlek högt förtroende i skolfrågorna, inklusive sakägarskapet under perioden 1998–2010, har det inte avspeglats i valresultaten (Martinsson, Dahlberg & Christensen, 2013; Oscarsson & Holmberg, 2013).

Tillbakagången med 1,6 procentenheter till 5,4 procent innebar, som tidigare nämnts, det näst sämsta valresultatet i partiets historia, endast valresultatet 1998, då partiet fick 4,7 procent av rösterna, är sämre. Viktigt för självbildningen var även att FP förlorade samtliga mandat norr om Uppsala, exempelvis i Västerbotten där det länge funnits en stark frisinnad tradition.

För att förstå FP:s agerande på den elektorala arenan kan man ta avstamp i att partiet har relativt få säkra väljare. FP var 2014 partiet med minst trogna väljare: inte ens hälften av väljarna som röstade på partiet 2010 upprepade detta 2014. Av de som röstade på FP 2010 röstade knappt 39 procent på

partiet 2014, vilket kan jämföras med 63 procent för Moderaterna, 54 procent för Centerpartiet, 55 procent för Kristdemokraterna och 80 procent för Socialdemokraterna (Valforskningsprogrammet, 2014). Folkpartiväljarna bestämmer sig dessutom sent jämfört med andra partiers väljare. 46 procent av FP-väljarna valde parti sista veckan jämfört med 34 procent i väljarkåren som helhet (Folkpartiet, 2015).

I första hand sker utbytet av väljare med de andra borgerliga partierna, men det finns även ett betydande utbyte med Socialdemokraterna. Det knyter an till FP:s position som näst bästa parti i opinionen. Det ger partiet en otvetydig potential, men näst bäst kan om det vill sig illa lika gärna betyda få väljare.

Frånvaron av många folkpartistiska kärnväljare bör ses mot bakgrund av att partiet saknar historisk koppling till organiserade intressen i dominerande samhällskonflikter, som exempelvis den mellan arbete och kapital. Detta är något som inte sällan framhålls som en moralisk styrka när folkpartister talar om sitt parti; man är genom detta ett idéparti och inte ett intresseparti (Madestam, 2009). Samtidigt gör det partiet beroende av tillfälliga opinioner och framgångar under valrörelserna, och extra känsligt för motgångar.

På ett generellt plan är det givetvis svårt för ett regeringsparti att behålla väljarstöd – regerande kostar som bekant. Bakom FP:s väljartapp ryms emellertid även partispecifika faktorer, dels i form av svårigheten att hantera motgångar inom partiets främsta profilfråga, dels de begränsningar av partiets handlingsfrihet samarbetet inom Alliansen innebär. Det är också värt att väga in att FP i valet till Europaparlamentet på våren backade 3,7 procent och förlorade ett av sina mandat, vilket kan tänkas haft negativ effekt både på bilden av partiet i väljarnas ögon och på partiorganisationens förmåga att genomföra ytterligare en valrörelse.

Efter åtta år med ansvar för skolan kopplades FP i väljarnas ögon samman med upplevda och uppmärksammade brister i skolsystemet. Skolfrågans betydelse underströks dessutom av att partiets valmanifest hade titeln ”Rösta för skolan” (Folkpartiet, 2014).

När OECD:s Pisa-mätning i december 2013 visade på fortsatt fallande skolresultat ställde många frågan om varför FP inte hade lyckats vända utvecklingen trots att man kontrollerat utbildningsdepartementet sedan valet 2006. Att besvara denna kritik visade sig svårt, inte minst mot bakgrund av en i debatten ofta citerad studie från det internationella konsultföretaget McKinsey som utifrån ett antal internationella exempel gjorde gällande att det tar sex år att vända utvecklingen i ett skolsystem (McKinsey & Co, 2007).

Detta kan illustreras med hur väljarna uppfattar partiernas skolpolitik. I valet 2010 kunde FP göra anspråk på sakägarskapet i skolpolitiken (Oscarsson & Holmberg, 2013). I vallokalsundersökningen i valet 2014 hade Socialdemokraterna emellertid gått om Folkpartiet; 28,2 procent angav där att Socialdemokraterna hade den bästa skolpolitiken jämfört med 21,9 för FP

(Valforskningsprogrammet, 2014). Att som FP i valrörelsen 2014 vara så starkt förknippat med en enskild sakfråga visade sig därmed bli en belastning i mötet med väljarna.

Insikten om denna risk fanns emellertid inom partiet och från hösten 2013 och framåt försökte FP därför återigen att bredda bilden av partiet för att kompensera för det minskade förtroendet för partiets skolpolitik. Det handlade inte minst om att stärka partiets profil i försvarspolitiken, den fråga där Jan Björklund vid sidan om skolpolitiken varit som mest profilerad. De varningar om den politiska utvecklingen i Ryssland och behovet av att stärka försvaret av Gotland, som under flera år framförts av partiet, fick förnyad relevans i och med Rysslands ockupation av Krim i mars 2014.

Försöken att bredda bilden av FP handlade också om att hitta tillbaka till en gammal profilfråga – jämställdhetspolitik. På landsmötet i november 2013, som fungerade som en upptakt inför valet valde Björklund att ägna en betydande del av sitt tal åt jämställdhetsfrågan och pläderade för en tredje pappamånad som nästa stora jämställdhetsreform och en prioriterad fråga inför valet. Samtidigt fick jämställdhetsministern Maria Arnholm en allt viktigare roll som ansikte utåt för partiet. Vid sidan om skolpolitiken fick även jämställdhetsfrågorna en framskjuten roll i partiets valmanifest under parollen ”Feminism utan socialism” (Folkpartiet, 2014).

FP har en lång tradition av att driva jämställdhetsfrågan – bland annat som initiativtagare till den första pappamånaden i början av 1990-talet – och borde ha varit välpositionerat för att dra fördel av den uppmärksamhet i den allmänna debatten för jämställdhetsfrågorna som följde i spåren av Feministiskt initiativs framgångar i opinionen under våren 2014. Samma sak gäller försvarspolitiken, där positioner FP under lång tid förknippats med fick allt större utrymme i det politiska samtalet.

Dessa försök till profilering gick till stor del förlorade i valrörelsen eller uppmärksammades i begränsad utsträckning av väljarna. Att satsningarna på försvars- och jämställdhetsfrågorna inte gjorde större avtryck under valrörelsen kan givetvis förklaras av det är frågor som sällan hamnar i topp när väljarna rangordnar sakfrågorna som har betydelse för partivalet. Det är helt enkelt andra frågor som faller avgörandet, även för Folkpartiets väljare. I valet 2014 handlade det enligt SVT:s Valu om skola, sjukvård, ekonomi, social välfärd, sysselsättningen och äldreomsorg. Det är samma frågor som tenderar att återkomma i analyserna av vilka frågor som är viktigast när svenska väljare gör sina partival (Oscarsson & Holmberg, 2013).

Det är också slutsatsen FP:s egen valutvärderingsgrupp drar i sin rapport, där den exempelvis talar om ”stark självständig närvaro i debatten om landets ekonomiska politik” och ”politikens förstarangsfrågor” som förutsättningar för att nå ett ökat väljarstöd. Man rekommenderar också att partiet tar fram ett nytt idéprogram med inriktning på ekonomi, jobb och välfärd (Folkpartiet, 2015).

I de uteblivna framgångarna framträder också ett elektoralt dilemma som FP ställs inför som medlem i Alliansen och det nära samarbetet som etablerats mellan de borgerliga partierna sedan 2004.

Alliansen har i valen 2006, 2010 och 2014 gå till val på i förväg framförhandlade valmanifest, och planen är att detta ska upprepas i valet 2018. Utrymmet för väljarna att genom sitt partival avgöra politikens inriktning begränsas således kraftigt, då koalitionsförhandlingarna i praktiken redan ägt rum. Möjligtvis kan man som väljare anta att styrkeförhållanden i valresultatet kan ligga till grund för förhandlingar längre fram under mandatperioden eller inför framtida val. Kortsiktigt begränsas dock de enskilda partiernas möjligheter att med trovärdighet profilera sig under valrörelsen.

För FP:s del innebar detta problem, inte minst relaterat till jämställdhetsfrågan. Den valda profilfrågan, en tredje pappamånad, kompromissades bort i förhandlingarna till förmån för bland annat ännu en FP-märkt skolreform, i form av möjligheten för skolor att ge skriftliga ordningsomdömen. I samarbetet med de övriga partierna i Alliansen misslyckades således FP-ledningen med sin ambition att bredda bilden av partiet. Det minskade värdet av de profileringsförsök som gjordes under valrörelsen. Då det redan i förväg stod klart att en röst på FP inte skulle öka chansen nämnvärt för att partiet skulle få gehör för sina specifika jämställdhetspolitiska krav, fanns det för alliansväljare som kände särskilt starkt för förslagen, färre skäl att rösta på FP och snarare välja parti utifrån andra frågor.

Att FP inte lyckades kapitalisera mer på försvarsfrågan kan på motsvarande sätt tänkas hänga samman med samarbetet inom Alliansen. Under stora delar av mandatperioden var Moderaterna avvisande inför tankarna på ökade försvarsanslag, och partiet kom av försvarsintresserade debattörer att förknippas med nedrustning av det svenska försvaret. Det är rimligt att föreställa sig att de nära banden till Moderaterna kan ha skapat misstänksamhet bland försvarsintresserade väljare inför FP:s möjligheter att få gehör för sin försvarspolitiska inriktning.

FP:s valrörelse illustrerar hur det nära samarbetet med andra partier skapar problem för ett parti som har få kärnväljare och är beroende av rörliga väljare och därmed av starka valrörelser. Det utrymme som finns att profilera sig som ett enskilt parti blir starkt begränsat med i förväg framförhandlade valmanifest. I värsta fall leder det, som exemplet med en tredje öronmärkt månad i föräldraförsäkringen visar, till att de valda profilfrågorna tömts på relevans när det är dags att möta väljarna.

Man kan därför argumentera för att allianssamarbetet ökat möjligheterna för FP att nå framgång på den parlamentariska arenan, samtidigt som det minskat partiets möjligheter att nå elektoral framgång genom egna profilfrågor. I stället blev partiet under valrörelsen beroende av skolfrågan och partiledarens förmåga att leverera röster. Det är dilemmat FP står inför, och som också avspeglas genom spänningar på den partiinterna arenan.

Interna spänningar

Inledningsvis beskrevs FP:s ambition att åstadkomma bättre valresultat genom en tydligare profil. Det handlar både om en önskan om kommunikativ tydlighet, inte minst från partiledarens sida, och en önskan att det inte ska råda några tvivel om på vilken sida av blockgränsen partiet hör hemma. För ett parti som format sin identitet som hemmahörande i den politiska mitten och vårdat en självbild av att kunna nå inflytande genom att förhandla med både höger och vänster innebär det ett brott med partitraditionerna.

Strategin har inneburit att FP under flera år tonat ner en rad traditionella profilfrågor, som flyktingpolitik, jämställdhet, socialförsäkringar och äldreomsorg, samtidigt som det nära samarbetet i Alliansen gjort de gränser gentemot övriga borgerliga partier som FP historiskt sett varit mån om att betona mer otydliga. Det är värt att notera att flyktingpolitiken är ett område där FP så sent som 2006 innehade sakägarskapet (Martinsson, Dahlberg & Christensen, 2013).

Samtidigt har partiets väljarkår kommit att betrakta sig som alltmer hemmahörande till höger. Man kan också se hur både FP:s egna väljare och väljarkåren i stort successivt förskjutit sin placering av partiet högerut (Folkpartiet, 2015) (Oscarsson & Holmberg, 2013). Det innebär att skillnaderna mellan hur de fyra allianspartiernas väljare ser på sin egen höger-vänster-identifikation i dag är relativt liten (Valforskningsprogrammet, 2014).

Denna typ av positionsförändringar innebär alltid ett risktagande för ett parti. Alltför stora brott med traditionerna riskerar att leda till att partisammanshållningen äventyras när partiaktiva och kärnväljare inte känner igen sitt parti. Det kan i sin tur påverka förmågan att genomföra effektiva valrörelser såväl som leda till väljartapp.

FP är som många konstaterat ett parti där stoltheten över historien och idéarvet samt idéernas roll för självbilden är påtaglig (Barrling, 2010). Det kan tänkas leda till att partiets inre sammanhållning är särskilt känslig för vad som upplevs som avsteg från traditionerna. Samtidigt är FP ett parti med en relativt liten organisation, som är koncentrerad kring riksdagsgruppens arbete (Madestam, 2009). Att det finns relativt få partimedlemmar kombinerat med betoningen av riksdagsarbetet, gör att flexibiliteten kan tänkas bli större vad gäller politiska och ideologiska kursomläggningar. Om de partiaktiva primärt värderar elektorala och parlamentariska framgångar behöver förändrade ideologiska och sakpolitiska positioner inte innebära ett lika stort hot mot partisammanshållningen som det annars skulle kunna innebära (Dahl, 2011).

Samtidigt är partisammanshållning ett övergripande mål för varje partiorganisation. Partiledningens uppgift blir att därför att mildra spänningar mellan parlamentariska, elektorala och partiinterna hänsyn. Sett till arbetet på den partiinterna arenan handlar det inte minst om att partiledningen måste försäkra partiorganisationen om att man trots positionsförändringar vårdar traditionerna och står för en kontinuitet.

Det torde vara en särskilt viktig uppgift för en partiledare som i likhet med Jan Björklund valts för att ge partiet en ny profil, och vars politiska tilltal präglats av konflikt och konfrontation mot vänster skiljer sig från partitraditionen av att värdesätta ett närmast akademiskt förhållningssätt till politiken. I en analys av Björklunds tal på landsmötet 2007, där han valdes till partiledare, konstaterar Katarina Barrling (2010) att Björklund till stor del följer partitraditionen genom att betona partiets ideologiska arv.

Detta kan ses som ett exempel på hur en partiledare, som visserligen valts på ett förändringsmandat, för att värna partisammanhållningen ändå behöver svära trohet mot partiets traditioner samtidigt som hen på de parlamentariska och elektorala arenorna får utrymme att avvika från traditionerna.

Beslutet att inför valet 2014 lyfta fram jämställdhet kan på motsvarande sätt förstås som ett sätt att mildra spänningar på den partiinterna arenan. Det har under Björklunds partiledarskap funnits ett latent missnöje med partiets förändrade profil i delar av partiorganisationen. När den ensidiga betoningen av skolfrågan började bli en belastning för partiet riskerade dessa interna spänningar att växa och äventyra partiledarens position. Att ledningen valde att försöka profilera sig i en fråga som tidigare inte förknippats med Björklund, men som har starka traditioner inom partiet, var därför knappast någon slump. Detsamma gäller valet att ge Maria Arnholm en alltmer framträdande roll som företrädare för partiet efter att hon tillträdde som jämställdhetsminister i januari 2013. Arnholm, som arbetade nära Bengt Westerberg under hans tid som partiledare och statsråd, var för många partiaktiva starkt förknippad med partiets dåvarande inriktning och profilfrågor, och sände därför ett internt budskap om en delvis annan inriktning för partiet. På så sätt kunde de interna spänningarna för tillfället avföras från agendan, och partiet kunde enat gå in i valrörelsen.

I ett parti som FP som betonar det parlamentariska arbetet och där riksdagsgruppen har en stark ställning är det dock rimligt att föreställa sig att den interna sammanhållningen även skapas genom partiledningens förmåga att leverera elektorala och parlamentariska framgångar eller skapa förhoppningar om sådana. Att Björklund valdes till partiledare handlade exempelvis om sådana förhoppningar, som delvis infriats genom det inflytande partiet i regeringsställning kunnat utöva inom skolpolitiken. Det leder också till att man i större utsträckning accepterat avsteg från partiets traditioner, både vad gäller profilfrågor och strategiskt agerande, såsom relationerna till andra partier.

Att bygga partisammanhållningen på elektorala framgångar eller förväntningar om sådana är givetvis bara möjligt upp till en viss gräns. När valresultaten sviktar och partiet förlorar regeringsmakten lär de interna spänningarna återigen tillta och bli mer synliga. I grunden finns nämligen frågan om vilken roll FP ska spela i det svenska partisystemet.

Sammanfattning och avslutande reflektioner

FP:s självbild är till stor del formad av rollen som ett mittenparti och den särskilda position i ett mångpartisystem det har möjlighet att skaffa sig. När företrädare för partiet talar om betydelsen av att kunna förhandla, om det förnuftsstyrda samtalet och om den parlamentariska arenans avgörande betydelse för partiet kan det förstås som utlöpare av den historiska positionen som ett parti med möjlighet att utöva inflytande genom att söka samarbete såväl högerut som vänsterut.

Ett sådant parti har teoretiskt stora möjligheter att utöva inflytande över regeringsbildningar och politikens utformning. I praktiken har FP:s möjligheter att utnyttja denna position begränsats av Socialdemokraternas storlek och att stöd från vänster räckt för att säkra Socialdemokraternas regeringsställning. Detta har samtidigt gjort maktskifte, och motstånd mot Socialdemokraterna, till ett överordnat mål för Folkpartiet, vilket skapat starka band till de borgerliga partierna. Detta har förstärkts i och med bildandet av Alliansen och åtta år i regeringsställning.

Alliansen har genom att knyta de ingående partierna närmare varandra förändrat konkurrensförhållanden i svensk politik och förstärkt inslagen av blockpolitik, och samtidigt minskat utrymmet för partier som rör sig i utrymmet mellan höger och vänster.

Samtidigt som det har gett FP stort inflytande genom regeringsmedverkan har det så gott som omöjliggjort för partiet att spela sin historiska roll. Den förstärkta blockpolitiken, och FP:s position i denna, avspeglas också bland partiets väljare. I valutvärderingen talas om väljarnas inriktning på borgerligt samarbete och att en alltmer dominerande del av partiets väljarkår definierar sig som "höger" (Folkpartiet, 2015). Denna bild förstärks av studier som visar på en allt tydligare blockidentitet bland de fyra allianspartiernas väljare (Hagevi red, 2011).

Det är troligt att detta även präglar den partiinterna arenan, där en ny generation politiker formats av partiets samarbete inom Alliansen och saknar egna erfarenheter av agerande i den politiska mitten.

Att FP på detta sätt växt samman med andra partier, såväl på de elektorala och parlamentariska arenorna som på den partiinterna arenan, gör det sammantaget allt svårare att upprätthålla en egen identitet.

Man skulle kunna argumentera för att det förändrade politiska landskapet, och de oklara majoritetsförhållandena efter valet 2014, ger FP nya möjligheter att återta positionen som ett mittenparti. Utan tvekan var det exempelvis Socialdemokraternas förhoppning när Stefan Löfven efter valet sonderade möjligheterna att regera med stöd av bland annat Folkpartiet.

Teoretiskt innebär det nya politiska landskapet utan tvivel möjligheter för ett traditionellt mittenparti att utöva stort inflytande, kanske är förutsättningarna i själva verket de bästa sedan 1920-talets vågmästarparlamentarism där de frisinnades C G Ekman spelade en dominerande roll (Ohlsson, 2014). Samtidigt

som detta fönster för ett mittenparti öppnar sig har FP emellertid i praktiken gett upp det handlingsalternativet.

Att bryta med Alliansen skulle ha ett potentiellt högt elektoralt pris för ett parti beroende av rörliga väljare som under valrörelserna i första hand väger de fyra allianspartierna mot varandra. De väljare som Gunnar Helén talade om, när han beskrev FP-väljarna som personer som "tycker det är ett anständigt, förhållandevis bra alternativ till socialdemokratin", har ersatts av väljare som snarare ser Moderaterna som utgångspunkt för sitt partival (Larsson, 1992, s 171).

Det går också att ställa sig frågande till om de sakpolitiska förutsättningarna för en mittenposition existerar i dagsläget. Genom Moderaternas rörelse mot mitten finns det inte längre ett självklart sakpolitiskt utrymme att fylla. I centrala höger-vänster-frågor som skattepolitiken och arbetsmarknaden står FP idag snarare till höger om Moderaterna.

Detta har gjort FP beroende av att som under valrörelsen 2014 locka rörliga borgerliga väljare. Det har därmed bundit partiet än tydligare vid de andra Allianspartierna samtidigt som det gjort partiet än mer beroende av att genom utspel som kan lyfta partiet eller genom partiledarens egenskaper få uppmärksamhet under valrörelserna. Eller så får man som valet 2002, då FP delvis tack vare Moderaternas sammanbrott under valrörelsens slutskede gjorde ett succéval, lita till att de andra borgerliga partierna kommer att begå misstag under valrörelserna. Det gör sammantaget att vi sannolikt kan vänta oss stora svängningar i FP:s valresultat. En framgångsrik valrörelse kan följas av en misslyckad som gör att partiet plötsligt balanserar på riksdagsspärren.

Det är mot denna bakgrund man bör se FP:s resultat i valet 2014. Från åren efter valet 2002 har skolpolitiken kommit att bli partiets främsta profilfråga, något som förstärkts i och med regeringsinnehavet och ansvaret för utbildningsdepartementet under åtta års tid. Samtidigt har partiet inom ramen för Alliansen ingått ett allt närmare samarbete med övriga borgerliga partier.

Det har ställt FP inför situationen där man genom regeringsmedverkan skaffat sig ett betydande inflytande över skolpolitiken, samtidigt som partiets profil suddats ut då regeringsmedverkan och Allianssamarbete gjort det svårt att trovärdigt driva andra frågor. Allianssamarbetet, både i form av banden till de andra partierna i Alliansen och den allianslojalitet som byggts upp bland FP:s potentiella väljare, har dessutom begränsat partiets möjligheter att i framtiden söka stöd för sin politik vänsterut.

Det innebär att FP, vilket var en önskan från många i partiorganisationen, blivit tydligare i fråga om sin blockidentitet samtidigt som det minskat partiets relevans som enskild politisk kraft. Man har, med viss förenkling, blivit inlåst i rollen som Alliansens skolpolitiska röst.

När förtroendet för partiets skolpolitik började sjunka skapade denna profil svårigheter i mötet med väljarna. Detta i kombination med få lojala väljare och

svårigheterna att framgångsrikt driva andra frågor bäddade för partiets näst sämsta valresultat någonsin.

Den ständiga jakt på valvinnarfrågor som blir nödvändig för ett parti med få kärnväljare riskerar i längden att förstärka de interna spänningarna inom FP, i och med att försöken att hitta vinnande frågor kan gå ut över partiets ideologiska kontinuitet. Ett exempel på detta är partiledningens försök att i januari 2015 stärka partiets migrationspolitiska profil, genom bland annat förslag om tillfälliga uppehållstillstånd. Detta ledde till en omfattande intern kritik från partiaktiva som menade att FP gjorde avkall på sina traditioner inom flyktingpolitiken. Samtidigt har fortsatt lågt stöd i opinionsundersökningarna lett till att det höjts röster för att Jan Björklund inte bör leda partiet i nästa val.

Ambitionen att bli tydligare för att nå framgångar elektoralt, riskerar att både gå ut över partisammanhållningen och de långsiktiga möjligheterna att söka fler vägar att utöva parlamentariskt inflytande än genom borgerligt samarbete. I botten finns emellertid ett djupare liggande problem än partiets försök att hitta profilfrågor. Kanske är Folkpartiet, såsom det uppfattar sig själv, ett parti som endast kan hitta en självklar roll i ett politiskt system med en betydligt svagare blockpolitik än den vi ser i dag.

Referenser

- Barrling, Katarina, 2004. *Partikulturer*. Uppsala: Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala.
- Barrling, Katarina, 2010. "Bland blåklint och totempålar", *Statsvetenskaplig tidskrift*, 2010/2.
- Dahl, Svend, 2011. *Efter folkrörelsepartiet*. Stockholm: Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet.
- Folkpartiet liberalerna, 2010. *Stolta men inte nöjda. Rapport från Folkpartiet liberalernas valanalysgrupp*.
- Folkpartiet liberalerna, 2014. *Rösta för skolan. Folkpartiet liberalernas valmanifest 2014*.
- Folkpartiet liberalerna, 2015. *Dags att bredda Sveriges liberala parti. Rapport från Folkpartiet liberalernas valanalysgrupp*.
- Hagevi, Magnus (red.), 2011. *Den svenska väljaren*. Umeå: Boréa.
- Larsson, Sven-Erik, 1992. *Mellan Palme och Bohman. Liberala strategier*. Stockholm: Bonnier Alba.
- Madestam, Jenny 2009. *En kompis pappa och en yttlig djuping*. Stockholm: Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet.
- Martinsson, Johan, Dahlberg, Stefan & Christensen, Love, 2013. "Change and Stability in Issue Ownership: The Case of Sweden 1979–2010", i Dahlberg, Stefan, Oscarsson, Henrik & Wägnerud, Lena (red.), *Stepping Stones. Research on Political Representation. Voting Behavior and Quality of Government*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- McKinsey & Co, 2007. *How the world's best-performing school systems come out on top*.

Ohlsson, Per T, 2014. *Svensk politik*. Lund: Historiska Media.

Oscarsson, Henrik & Holmberg, Sören, 2013. *Nya svenska väljare*. Stockholm: Norstedts Juridik.

Sjöblom, Gunnar, 1968. *Party Strategies in a Multiparty System*. Lund: Studentlitteratur.

Valforskningsprogrammet, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet, 2014. *Vikten av viker. Sammanställning av viktade resultat från SVT:s vallokalsundersökning 2014*.